

ANNESİ ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN ÇOCUKLARIN BAĞIMLILIK EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ

STUDY ON DEPENDENCY TENDENCIES OF CHILDREN OF WORKING OR NON-WORKING MOTHERS

Figen GÜRSOY*, Neriman ARAL**, Aynur BÜTÜN AYHAN***, Yasemin AYDOĞAN***

ÖZET: Araştırmada, annesi çalışan ve çalışmayan çocukların bağımlılık eğilimlerinin belirlenmesi ve bazı değişkenlerin bağımlılık eğilimlerinde farklılık yaratıp yaratmadığının saptanması amaçlanmıştır. Araştırma, annesi çalışan orta sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullarına devam eden 105 çocuk ile annesi çalışan çocukların devam ettikleri okuldan annesi çalışmayan 105 çocuk olmak üzere toplam 210 çocuk üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada Flanders, Anderson ve Amidon tarafından geliştirilen Uluğtekin tarafından Türkçe'ye çevrilen "Bağımlılık Eğilimi Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler "Çift Yönlü Varyans Analizi" ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda annesi çalışan ve çalışmayan çocukların bağımlılık eğilimi puan ortalamaları arasında önemli farklılıklar olduğu belirlenmiştir ($P<0.01$). Araştırmaya dahil edilen çocukların annenin çalışma durumu, cinsiyet, anne-baba öğrenim durumu, anne çalışma durumu x anne öğrenim durumu interaksyonuna göre bağımlılık eğilimi puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu saptanmıştır ($P<0.01$).

Anahtar sözcükler: bağımlılık eğilimi, çalışan anneler, çalışmayan anneler, ilkököl çocukları.

ABSTRACT: In this study, it is aimed to determine the dependency tendencies of children of working and non-working mothers and whether some factors create any difference for these dependency tendencies. The research included a total of 210 children, 105 of whose mothers are working and who attend an elementary school of an average socioeconomic level; the remaining 105 children of non-working mothers attend the same school with the children of working mothers. In the study, the "Dependency Tendency Scale" developed by Flanders, Anderson and Amidon and translated by Uluğtekin was used. The data obtained from the research were assessed by the "Two-Way Variance Analysis". The outcome of this study has shown that there are significant differences between the point averages in dependency tendencies of children of working and non-working mothers ($P<0.01$). It is found that children display a meaningful difference between the point averages in dependency tendencies in accordance with the working condition of their mothers, gender, educational background of their parents, the interaction of mother's working condition x educational background ($P<0.01$).

Keywords: dependency tendency, working mothers, nonworking mothers, primary school children.

1. GİRİŞ

Toplumların sosyal ve ekonomik yapılarında meydana gelen değişimlere paralel olarak ortaya çıkan toplum kuralları, yeni yaşam biçimi, değer yargıları ve birtakım kuralları beraberinde getirmiştir. Kadının ücretli olarak işgücüne katılmasında; çalışan kadınları destekleyen yasalar ve uygulamalar, eğitim olanaklarının artması, standart dışı çalışma şekilleri, aile boyutunun küçülmesi, evlenme oranında azalma, boşanma oranında artış, çocuk bakımı ve diğer hizmetlerdeki iyileşmeler gibi nedenler önemli rol oynamıştır (Aktaş, 1994; Galinsky, 1989; King, 1990; Razon, 1990).

1970-1980 yılları arasında çalışan annelerle ilgili yapılan araştırmalar annenin çalışmasının çocuklar üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu konusunda odaklaşırken (Aydın ve Tuncer, 1990; Belsky, 1988; Haguhe, 1984) daha sonraki araştırmalar kadının çalışma yaşamına katılımının aile içerisinde yaşanan ilişkilerin daha nitelikli olmasına neden olduğunu ileri sürmektedir (Galinsky, 1989; Schomaker, 1988).

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı

** Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı

*** Araş. Gör. Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı

Kadının çalışma yaşamına katılması aileye ekonomik yönden katkı sağlamanın yanısıra kadının çeşitli konularda bilgi sahibi olmasına ve kendine güven duymasına neden olabilir. Kendine güvenen kadın aile içerisinde gerek eşyle gerekse çocuğuyla nitelikli ilişkiler kurup sürdürebilir. Miller (1984) seksen yedi çalışan ve çalışmayan kadın üzerinde yaptığı çalışma sonucunda çalışan kadınların kişisel başarılarının daha yüksek olduğunu ve çalışmanın kadının yaşamında olumlu yönde önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda araştırmalarda çalışan annelerin öğrenim düzeylerinin çalışmayan annelere göre daha yüksek olduğu ve yaşamdan daha fazla doyum sağladıkları belirtilmektedir (Knoblack & Chamblis, 1989; Mac Kinnon, Brady & Stoneman, 1986 ; Mangır ve Başar, 1993).

Çocuğun annenin çalışma durumundan etkilenmesi annenin çocukla olan ilişkisine ve çocuğa yönelik tutumlarına bağlıdır (Moorehouse, 1991). Anne ve babası tarafından sevilen ve desteklenen çocuk, gelişimi için gerekli olan deneyimleri elde ederek toplumsal bir birey haline gelmekte, anne ve babası tarafından ihmal ve istismar edilen çocuk ise bağımlı, sınırlı, saldırgan kişilik özelliği geliştirebilmektedir (Aral, 1997; Başar, 1996; Uluğtekin, 1976; Yavuzer, 1996).

Murray (1975)'de yaptığı çalışmada çocuğun duygusal uyum ve entellektüel gelişimi yönünden annenin çalışmasının çocukla yakın ilişki kurmasını engelleyici bir faktör olmadığını, annenin yerine geçen bakımın niteliğinin önemli olduğunu vurgulamıştır.

Rogers, Rahman & Casertano (1991) tarafından annesi çalışan ve çalışmayan çocukların sosyal deneyimlerinin ve yabancılara karşı olan korkularının incelendiği çalışma sonucunda, annenin çalışma durumunun çocuğun sosyal deneyimi üzerinde etkili olmadığı ancak yabancılara karşı olan korkunun yaşla birlikte farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Kadının ev dışında çalışması günlük yaşamda aktif rol oynamasına ve yaşama bakış açısının genişlemesine neden olmaktadır. Toplumsal ilişkilerde başarılı olan çalışan kadın, bu başarısını aile ortamına taşır. Aile içi ilişkilerde doyum sağlayan çocuk atılgan, bağımsız davranışlar sergileyerek sosyal bir birey haline gelebilir.

Toplumsal gelişimin temelini oluşturan, çocuğun ulaştığı gelişim düzeyine göre değişim göstermesi beklenen en önemli davranış şekillerinden biri olan bağımlılık çevreden onay ve ilgi arama anlamına gelmekte ve kendine güvenmede yetersizliği ifade etmektedir (Maccoboy & Masters, 1970; Thompson & Zuroff, 1999; Uluğtekin, 1976). Bağımlılık bağlılığın endişe ve kaygı tipiyle ilişkili olup (Zuroff & Fitzpatrick, 1995) düşmanlık ve saldırganlık duygularına ket vurma olarak da tanımlanmaktadır (Riley & Mc Cranie 1990; Zuroff , Moskowitz, Wrelgus, Powers & Franko, 1983). Bağımlılığın oluşumunda bireysel özelliklerin yanısıra anne babanın çocuğa yönelik tutumları ve anne babaya ait özellikler de önemli rol oynamaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda bağımlı bireylerin annelerinin çocuk üzerinde baskın, kontrolcü ve müdahaleci oldukları saptanmıştır (Benjamin, 1993; Blatt & Homann,1992).

Anne-babanın çocukla sağlıklı iletişim kurmasında çocuğa yönelik tutumların yanısıra anne ve babanın yaşı, eğitim düzeyi, çalışma durumu, kendinin istismara uğrayıp uğramama durumu gibi özellikler de önemli rol oynamaktadır. Aral (1997), tarafından fiziksel istismara uğramış çocuklar üzerinde yapılan çalışma sonucunda anne ve babanın eğitim düzeyi yükseldikçe çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda daha fazla bilgi sahibi olduğu dolayısıyla çocukla daha sağlıklı ilişkiler kurduğu ortaya konulmuştur.

Güleç (1998) tarafından yapılan çalışmada ise eğitim düzeyi yüksek ve çalışan annelerin çocuklarıyla daha nitelikli zaman geçirdikleri ve çalışan anne çocuklarının daha fazla sosyal davranışlar sergiledikleri ortaya konulmuştur.

Çalışan annelerin eğitim seviyesinin çalışmayan annelere oranla daha yüksek olduğu ve yaşamdan daha fazla doyum sağladıkları düşünüldüğünde kendine güvenen, kendini daha rahat ifade edebilen ve ufku geniş olan çalışan kadının çocuğunu gelişimsel açıdan daha iyi yönlendirebileceği ve çocuğuyla daha sağlıklı ilişkiler kurabileceği söylenebilir.

Türkiye'deki çalışmalar incelendiğinde annenin çalışmasının çocuğun kişiliği üzerine etkisinin araştırıldığı çalışmaların sınırlı olduğu dikkati çekmektedir. Bu nedenden dolayı bu araştırma annesi çalışan ve çalışmayan çocukların bağımlılık eğilimlerinin belirlenmesi ve bağımlılık eğilimlerinde yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, doğum sırası, anne-baba öğrenim düzeyinin farklılık yaratıp yaratmadığının saptanması amaçlanmıştır.

2.YÖNTEM

2.1.Örneklem

Araştırma, Ankara il merkezinde bulunan orta sosyo-ekonomik düzeyden seçilen semtlerdeki ilköğretim okullarının dördüncü ve beşinci sınıfına devam eden çocuklar üzerinde yürütülmüştür. Araştırmaya annesi çalışan 105, annesi çalışmayan 105 çocuk olmak üzere toplam 210 çocuk dahil edilerek örneklem belirlenmiştir. Annesi çalışan çocuklar öğretmenler aracılığıyla, annesi çalışmayan çocuklar ise annesi çalışan çocukların devam ettiği okullardan basit tesadüfi örneklem yoluyla saptanmıştır.

2.2.Kullanılan Ölçme Araçları:

Araştırmada çocukların bağımlılık düzeylerini belirlemek amacıyla "Bağımlılık Eğilimi Ölçeği" ile çocuklar ve aileleri hakkında bilgileri elde edebilmek için "Genel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan Genel Bilgi Formu araştırmaya katılan çocukların yaş, cinsiyet, doğum sırası, kardeş sayısı ve anne-baba öğrenim düzeylerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Bağımlılık Eğilimi Ölçeği

Flanders, Anderson ve Amidon tarafından geliştirilmiş olan "Bağımlılık Eğilimi Ölçeği"nin Türk çocuklarına adaptasyonu ile geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Uluğtekin (1976) tarafından yapılmıştır. Toplam 32 maddeden oluşan ölçeğin maddeleri akran grupları ve yetişkinlerle olan ilişkileri konu almaktadır. Maddelerdeki tema, bağımlılığın dayandığı kuramsal çerçeveye uygun olarak sevgi, ilgi, yardım arama ya da uyum sağlama, uysallık ve onay arama gibi kavramlar çerçevesinde yoğunlaşmaktadır.

Zaman sınırlaması olmayan ölçeği birey kendi kendine yanıtlayabilmektedir. Herbir maddeye verilecek cevaplar "bana uygun" ya da "bana uygun değil" olarak iki cevap kategorisinde sınırlandırılmıştır. Yüksek puan bağımlılık eğilimini göstermektedir. Maddelerin kapsadığı ifadeye göre, kimi kez "bana uygun" kimi kez "bana uygun değil" cevabı yüksek puan olmaktadır. Buna göre herbir madde "1" ya da "2" puan verilerek değerlendirilmektedir. Bağımlılık eğilimi ölçeğinin güvenilirlik katsayısı $r = .68$ 'dir. Ölçek puanlarına göre bağımlı gruba giren öğrencilerin bağımsız grupta olanlara göre fikirlerini ortaya koymada daha etkin davranma eğiliminde olduğu saptanmıştır. Yapı geçerliliği açısından bakıldığında kız ve erkek çocuklar arasında beklenen yönde anlamlı bir fark elde edilmiştir.

2.3.İşlem

Araştırmaya Ankara il merkezinde bulunan orta sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okulları belirlenerek başlanmıştır. Orta sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullardan basit tesadüfi örneklem yoluyla belirlenen okullar için T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan izin alınmıştır. Resmi olarak izin alınan okulların müdürleri ile görüşülerek araştırmanın amacı ve kapsamı anlatılmıştır. Okul müdürlerinin ve sınıf öğretmenlerinin yardımıyla dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden annesi çalışan çocuklar belirlenmiştir. Bu çocuklardan herhangi bir engeli olmayan, anne ve babası ile birlikte yaşayan çocuklar örnekleme dahil edilmiştir. Annesi çalışmayan çocuklar ise annesi çalışan çocuklarla aynı sınıfta olan çocuklar arasından basit tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiş ve koşulları sağlayan çocuklar örnekleme dahil edilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçme araçları çocuklara okul tarafından belirlenen uygun bir ortamda ve grup halinde uygulanmıştır. Ölçme araçlarının uygulanmasından önce araştırmanın amacı çocuklara açıklanmıştır. Araştırmaya dahil edilen çocuklardan araştırmaya katılmak istemeyen çocuklar araştırmadan çıkarılmıştır. Çocuklara önce “Genel Bilgi Formu” daha sonra “Bağımlılık Eğilimi Ölçeği” uygulanmıştır.

2.4. Analiz

Annenin çalışma durumunun çeşitli değişkenlere göre bağımlılık eğilimi açısından farklılık yaratıp yaratmadığını saptayabilmek için veriler çift yönlü varyans analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Belirlenen değişkenlerle çocukların bağımlılık eğilimi puan ortalamaları arasındaki farklılık önemli bulunduğu da, farklılığın hangi gruptan kaynaklandığının saptanması amacıyla Duncan testi yapılmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

Araştırmaya dahil edilen çocukların % 27.1’inin on, % 55.8’inin onbir, % 17.1’inin oniki yaşında; % 54.3’ünün kız, % 45.7’sinin erkek; % 49.5’inin ilk çocuk, % 35.7’sinin ortanca ya da ortancalardan biri, % 14.8’inin son çocuk; % 60.5’inin iki-üç kardeş, % 24.7’sinin üç ve daha fazla kardeş, % 14.8’inin tek çocuk olduğu belirlenmiştir. Çalışan annelerin % 44.8’inin yüksekokul, % 40’ının orta dereceli okul, % 15.2’sinin ise okur-yazar ilkokul mezunu olduğu gözlenirken çalışmayan annelerin % 44.8’inin okur-yazar ilkokul mezunu, % 44.8’inin orta dereceli, % 10.4’ünün ise yüksekokul mezunu olduğu saptanmıştır. Çalışan annelerin eşlerinde de öğrenim durumu açısından benzer durum söz konusu olup çalışan annelerin eşlerinin % 54.3’ünün yüksekokul, % 30.4’ünün orta dereceli okul, % 15.3’ünün okuryazar-ilkokul mezunu olduğu görülürken, çalışmayan annelerin eşlerinin % 62.8’inin orta dereceli, % 20’sinin okuryazar-ilkokul, % 17.2’sinin yüksekokul mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 1’de, annesi çalışan on yaşında olan çocukların 33.18±0.93 on bir yaşında olanların 32.37±0.70, oniki yaşında olanların ise 29.59±1.61 bağımlılık eğilimi puan ortalamasına sahip olduğu belirlenirken, annesi çalışmayan on yaşındaki çocukların 44.43±2.23, onbir yaşındakilerin 49.07±1.00, oniki yaşındakilerin ise 47.15±1.06 puan ortalamasına sahip olduğu saptanmıştır.

Yapılan varyans analizi sonucunda anne çalışma durumuna göre (F=166.42, P<0.01), bağımlılık eğilimi puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu saptanırken yaş (F=1.93, P>0.05), anne çalışma durumu x yaş etkileşimine (F= 3.00, P>0.05)

Tablo 1.: Annesi Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Yaşa Göre Bağımlılık Eğilimlerine İlişkin Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

Annenin Çalışma Durumu	N	Bağımlılık Eğilimi Puanı	
<u>Anneleri Çalışan</u>			
10	27	33.18±0.93	
11	56	32.37±0.70	
12	22	29.59±1.61	
<u>Anneleri Çalışmayan</u>			
10	30	44.43±2.23	
11	61	49.07±1.00	
12	13	47.15±1.06	
<u>Genel</u>			
10	57	39.10±1.45	
11	117	41.07±0.99	
12	36	36.72±1.79	
Varyans Analizi Sonucu		SD	K O F
Annelerin Çalışma Durumu		1	9401.3 166.42**
Yaş		2	109.0 1.93
Annelerin Çal. Dur. X Yaş		2	169.3 3.00
Hata		204	56.5

** P<0.01, *P<0.01

göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir. Tablo 1 incelendiğinde annesi çalışan çocukların ba-

ğımlılık eğilimi puan ortalamalarının annesi çalışmayan çocukların puan ortalamalarından daha düşük olduğu görülmektedir. Yapılan Duncan testi sonucunda farklılığı oniki yaş grubunda bulunan çocukların puan ortalamalarının yarattığı saptanmıştır. Vandell & Romanon (1992) yaptıkları çalışma sonucunda annenin çalışma durumunun çocuğu sosyal ilişkiler dahil pekçok konuda desteklediği ve çocuğun daha girişken ve kendine güvenli olmasını sağladığı ortaya konulmuştur.

Çalışan kadınların eğitim düzeylerinin çalışmayan kadınlara oranla daha yüksek olduğu, günlük yaşamda daha aktif rol oynadıkları ve çalışan kadınların çocuğuyla daha sağlıklı iletişim kurdukları (Aktaş,1994;Owings,1980) dikkate alındığında çalışan annelerin çocuklarını daha fazla destekleyip yönlendirebildiği söylenebilir. Ayrıca anne ve babasıyla gün boyu birlikte olamayan çocuk, kendi ihtiyaçlarını kendi karşılamakta, aile dışındaki çevre ile daha fazla ilişki içerisinde bulunarak daha sosyal davranışlar sergileyebilmektedir. Bu nedenlerden dolayı annesi çalışan çocukların bağımlılık düzeylerinin çalışmayan annelerin çocuklarına göre düşük olduğu söylenebilir.

Ayrıca, Tablo 1’de yaşla birlikte bağımlılık eğilim puanında azalma olduğu annesi çalışan ve çalışmayan çocuklar içerisinde en düşük puana oniki yaş grubundaki çocukların sahip olduğu görülmektedir. Lieberman, Doyle & Markiewicz (1999) tarafından yapılan araştırma sonucunda küçük yaş grubunda olan çocukların büyük yaştaki çocuklara oranla daha bağımlı davranışlar sergiledikleri vurgulanmaktadır. Küçük yaş grubunda bulunan çocuklar karşılaştıkları olaylar karşısında duydukları kaygı ve endişeyi akılcı yolla giderememekte ve yer değiştirme, karşı tepki verme gibi savunma mekanizmalarını yaygın bir şekilde kullanmaktadırlar. Buna karşılık büyük yaş grubundaki çocukların hem sosyal yönden daha gelişmiş olmaları hem de daha fazla deneyim sahibi olmaları nedeniyle olayları daha mantıklı yollarla değerlendirebilmektedir. Çocukların yaşla birlikte bağımsız davranışlar kazandıkları düşünüldüğünde bağımlı davranışların azalabileceği kendi kararlarını kendilerin verebileceği söylenebilir.

Tablo 2’de erkek çocukların (annesi çalışan: 32.88±0.75, annesi çalışmayan: 49.35±0.56) bağımlılık eğilim puan ortalamalarının kız çocukların puan ortalamalarından (annesi çalışan: 31.20±0.83, annesi çalışmayan: 46.07±1.49) daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda annenin çalışma durumu (F= 223.41, P<0.01) ve cinsiyete (F= 5.60, P<0.05) göre bağımlılık eğilimi puanı ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir. Turner (1991) çocuklarda görülen sosyal davranışlar konusunda yaptığı çalışma sonucunda kız çocukların erkek çocuklara oranla daha bağımlı davranışlar sergilediklerini saptamıştır. Erkek çocuklar kız çocuklara oranla duygu ifade etmede saldırganlık, bağımlılık gibi davranışlarını kontrol etmekte güçlük çekmektedir (Bulut, 2000; Ersoy ve Aral, 2001; Jackson, 1994). Bu nedenle erkek çocukların bağımlılık eğilimlerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 2.: Annesi Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Cinsiyete Göre Bağımlılık Eğilimlerine İlişkin Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

Annenin Çalışma Durumu	N	Bağımlılık Eğilimi Puanı	
<u>Annese Çalışan</u>			
Kız	55	31.20±0.83	
Erkek	50	32.88±0.75	
<u>Annese Çalışmayan</u>			
Kız	59	46.07±1.49	
Erkek	46	49.35±0.56	
<u>Genel</u>			
Kız	114	38.89±1.11	
Erkek	96	40.77±0.96	
Varyans Analizi Sonucu	SD	KO	F
Annenin Çalışma Durumu	1	12773.8	223.41**
Cinsiyet 1	320.0	5.60*	
Annenin Çal. Dur. X Cinsiyet	1	33.3	0.58
Hata	206	11778.3	

** P<0.01, *P<0.05

Tablo 3’de annesi çalışan ve çalışmayan çocukların doğum sıralarına göre bağımlılık eğilimi ortalamaları incelendiğinde en yüksek bağımlılık eğilimi puan ortalamasına ortanca veya ortancalardan biri olan çocukların sahip olduğu (annesi çalışan: 34.25 ± 1.31 , annesi çalışmayan: 48.42 ± 2.70) ortalamalarından saptanırken en düşük puan ortalamasına az bir farkla da olsa ilk çocukların sahip olduğu belirlenmiştir. Yapılan varyans analizi sonucunda annenin çalışma durumuna ($F= 144.35$, $P<0.01$) göre bağımlılık eğilimi puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı olduğu, doğum sırası ($F= 1.37$, $P>0.05$) ve çalışma durumu doğum sırası interaksyonuna ($F= 0.73$, $P>0.05$) göre bağımlılık eğilimi puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde, doğum sırasının bağımlılık eğilimi puanı üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığının ($P>0.05$) belirlenmesine

Tablo 4.: Annesi Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Kardeş Sayılarına Göre Bağımlılık Eğilimlerine İlişkin Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

Annenin Çalışma Durumu	N	Bağımlılık Eğilimi Puanı	
Annesi Çalışan			
Tek çocuk	19	30.47 ± 1.55	
2-3 kardeş	69	32.21 ± 0.63	
3 ve daha fazla	17	32.82 ± 1.64	
Annesi Çalışmayan			
Tek çocuk	12	44.67 ± 4.13	
2-3 kardeş	58	48.17 ± 1.16	
3 ve daha fazla	35	47.37 ± 1.21	
Genel			
Tek çocuk	31	35.97 ± 2.21	
2-3 kardeş	127	39.50 ± 0.94	
3 ve daha fazla	52	42.61 ± 1.36	
Varyans Analizi Sonucu			
Annenin Çalışma Durumu	SD	KO	F
Kardeş Sayısı	1	7831.3	133.71**
Annenin Çal. Dur.X Kardeş Sayısı	2	85.0	1.45
Hata	2	14.4	0.25
	204	58.6	

** $P<0.01$

Tablo 3.: Annesi Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Doğum Sırasına Göre Bağımlılık Eğilimlerine İlişkin Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

Annenin Çalışma Durumu	N	Bağımlılık Eğilimi Puanı	
Annesi Çalışan			
İlk çocuk	59	31.08 ± 0.84	
Ortanca veya ortancalardan biri	12	34.25 ± 1.31	
Son çocuk	34	32.79 ± 0.79	
Annesi Çalışmayan			
İlk çocuk	45	46.77 ± 1.38	
Ortanca veya ortancalardan biri	19	48.42 ± 2.70	
Son çocuk	41	46.80 ± 1.16	
Genel			
İlk çocuk	104	37.87 ± 1.08	
Ortanca veya ortancalardan biri	31	41.71 ± 2.02	
Son çocuk	75	41.55 ± 1.17	
Varyans Analizi Sonucu			
Annenin Çalışma Durumu	SD	KO	F
Doğum Sırası	1	8408.4	144.35**
Annenin Çal. Dur. X Doğum Sırası	2	79.9	1.37
Hata	2	42.7	0.73
	204	58.3	

** $P<0.01$

rağmen ortanca çocukların bağımlılık eğilim puan ortalamalarının diğer çocukların puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Ailede ortanca çocuk kendisinden daha güçlü ve yetenekli bir kardeşle ve kendisinden sonra gelen kardeşin yarattığı ikili sorunlarla baş etmek zorundadır. Bu sorunlarla baş etmek zorunda olan ortanca çocukta kendisinin yetenekli olmadığı inancı gelişebilmektedir. Bu özellikte çocuğun bağımlı ezik ve karamsar kişilik geliştirmesine neden olabilmektedir (Yavuzer, 1996).

Tablo 4’de annesi çalışan ve çalışmayan çocuklar içerisinde üç ve daha fazla kardeşe sahip olan çocukların bağımlılık eğilimi puan ortalamasının (annesi çalışan: 32.82 ± 1.64 , annesi çalışmayan: 47.37 ± 1.21) diğerlerinden daha yüksek olduğu ve bunu iki-üç

kardeş (annesi çalışan: 32.21 ± 0.63 , annesi çalışmayan: 48.17 ± 1.16) ve tek çocuk olanların (annesi çalışan: 30.47 ± 1.55 , annesi çalışmayan: 44.67 ± 4.13) puan ortalamalarının izlediği saptanmıştır. Yapılan varyans analizi sonucunda anne çalışma durumu ($F= 133.71$, $P>0.05$), kardeş sayısı ($F= 1.45$, $P>0.05$), anne çalışma durumu x kardeş sayısı ($F= 0.25$, $P>0.05$) göre bağımlılık eğilimi puan ortalaması arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır. Bağımlılık eğilimi puan ortalamaları incelendiğinde üç ve daha fazla kardeşe sahip olan çocukların puan ortalamalarının diğer çocukların puan ortalamalarından daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Gürsoy (1999)'da üvey ebeveyne sahip olan çocukların bağımlılık eğilimlerini incelediği çalışması sonucunda üç ve daha fazla kardeşe sahip olan çocukların bağımlılık eğilimlerinin diğer çocuklardan daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Ebeveynlerin çok çocuğa sahip olması çocuklar arasında sevgi ve ilginin bölünmesine neden olabilmektedir. Üç ve daha fazla kardeşi olan çocukların aile içerisinde kendilerini ifade etmede güçlük çektikleri, dolayısıyla ebeveynlerinin ilgisini, sevgisini ve dikkatini çekmek amacıyla bağımlı davranışlar sergiledikleri belirtilmektedir (Benedict,1992; Erkmen, 1991; Mangır ve Başar, 1993).

Tablo 5'de annesi çalışan çocukların anne öğrenim durumuna göre bağımlılık eğilimi puan ortalamaları incelendiğinde, annesi okuryazar-ilkokul mezunu olan çocukların bağımlılık eğilimi puan ortalamalarının (34.50 ± 1.08) diğer çocukların puan ortalamalarından daha yüksek olduğu ve bunu annesi orta dereceli okul mezunu (31.83 ± 0.93) ve annesi yüksekokul mezunu olan (31.29 ± 0.86) çocukların puan ortalamalarının izlediği saptanmıştır.

Tablo 5.: Annesi Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Anne Öğrenim Durumlarına Göre Bağımlılık Eğilimlerine İlişkin Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

Annenin Çalışma Durumu	N	Bağımlılık Eğilimi Puanı.	
Annesi Çalışan			
Okuryazar-ilkokul mezunu	16	34.50 ± 1.08 A	
Orta dereceli okul mezunu	42	31.83 ± 0.93 A	
Yüksekokul mezunu	47	31.29 ± 0.86 A	
Annesi Çalışmayan			
Okuryazar-ilkokul mezunu	47	48.83 ± 0.86 A	
Orta dereceli okul mezunu	47	48.36 ± 1.25 A	
Yüksekokul mezunu	11	38.18 ± 4.82 B	
Genel			
Okuryazar-ilkokul mezunu	63	45.19 ± 1.05	
Orta dereceli okul mezunu	89	40.56 ± 1.18	
Yüksekokul mezunu	58	32.60 ± 1.17	
Varyans Analizi Sonucu	SD	KO	F
Annenin Çalışma Durumu	1	5909.5	110.27**
Anne Öğrenim Durumu	2	531.2	9.91**
Annenin Çal. Dur. X Anne Öğrenim Durumu	2	297.1	5.54**
Hata	204	53.6	

** P<0.01

Annesi çalışmayan çocukların bağımlılık eğilimi puan ortalamalarına bakıldığında, annesi okuryazar-ilkokul mezunu olanların 48.83 ± 0.86 , annesi orta dereceli okul mezunu olanların 48.36 ± 1.25 , annesi yüksekokul mezunu olanların 38.18 ± 4.82 puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda, anne çalışma durumu ($F= 110.27$, $P<0.01$), anne öğrenim durumu ($F= 9.91$, $P<0.01$), anne çalışma durumu x anne öğrenim durumu interaksiyonuna ($F= 5.54$, $P<0.01$) göre bağımlılık eğilimi puan ortalaması arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu saptanmıştır ($P<0.01$, $P<0.05$).

Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığının belirlenmesi amacıyla yapılan Duncan testi sonucunda annesi çalışan çocukların bağımlılık eğilim puanı ortalamaları arasında herhangi bir farklılığa rastlanmazken, annesi çalışmayan çocukların puan ortalamaları arasındaki farklılığı annesi yüksek okul mezunu olan çocukların puan ortalamalarının yarattığı belirlenmiştir. Fray & Mark (1987) eğitim seviyesi düşük anne ve

babaların çocuklarıyla sağlıklı ilişki kuramadıkları dolayısıyla saldırgan ve çekingen bireyler yetiştirdiklerini vurgulanmaktadır. Jackson (1994) yalnız yaşayan, çalışan ve zenci annelerin çocuklarıyla ilişkilerinde etkili olan faktörleri incelediği çalışma sonucunda, çalışan annenin eğitim düzeyi yükseldikçe çocuğuyla sağlıklı iletişim kurduğu ve sosyal davranışlar açısından çocuğu daha iyi yönlendirdiğini ortaya koymuştur. Karacan (2000) tarafından yapılan çalışmada da annenin eğitim düzeyinin çocuğun kişilik gelişimi üzerinde etkili olduğu; annenin eğitim düzeyi arttıkça çocuğun daha sağlıklı kişiliğe sahip olduğu vurgulanmaktadır. Kadının eğitim düzeyinin düşük olması çocuğun gelişiminde önemli role sahip olan annenin çocuk üzerindeki etkisini olumsuz yönde etkilemektedir. Eğitim düzeyi düşük olan anne çocuğu tanımak ve daha iyi yetiştirmek için gerekli olan bilgiden yoksun kalmakta dolayısıyla çocuğu sağlıklı kişilik özelliğine sahip bireyler olarak yetiştirememektedir.

Tablo 6 incelendiğinde babası okuryazar-ilkokul mezunu olanların 34.18 ± 1.59 , babası orta dereceli okul mezunu olanların 33.18 ± 0.94 , babası yüksekokul mezunu olanların 30.71 ± 0.75 bağımlılık eğilimi puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Annesi çalışmayan çocukların puan ortalamalarına bakıldığında ise babası okuryazar-ilkokul mezunu olanların 46.95 ± 1.62 , babası orta dereceli okul mezunu olanların 49.12 ± 0.93 , babası yüksekokul mezunu olanların ise 42.22 ± 3.15 puan ortalamalarına sahip oldukları dikkati çekmektedir.

Tablo 6.: Annesi Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Baba Öğrenim Durumlarına Göre Bağımlılık Eğilimlerine İlişkin Ortalamalar, Standart Hatalar ve Varyans Analizi Sonuçları

Annenin Çalışma Durumu	N	Bağımlılık Eğilimi Puanı	
Annesi Çalışan			
Okuryazar-ilkokul mezunu	16	34.18 ± 1.59 A	
Orta dereceli okul mezunu	32	33.18 ± 0.94 A	
Yüksekokul mezunu	57	30.71 ± 0.75 A	
Annesi Çalışmayan			
Okuryazar-ilkokul mezunu	21	49.95 ± 1.62 A	
Orta dereceli okul mezunu	66	46.12 ± 0.93 AB	
Yüksekokul mezunu	18	42.22 ± 3.15 B	
Genel			
Okuryazar-ilkokul mezunu	37	43.91 ± 1.54	
Orta dereceli okul mezunu	98	41.58 ± 1.03	
Yüksekokul mezunu	75	33.48 ± 1.09	
Varyans Analizi Sonucu			
Annenin Çalışma Durumu	SD	KO	F
Baba Öğrenim Durumu	1	7038.4	127.81**
Annenin Çal. Dur. X	2	389.1	7.07**
Baba Öğrenim Dur.	2	89.7	1.63
Hata	204	55.1	

** P<0.01

çocukla olumlu ilişkiler kurması çocuğun cinsel gelişiminde olduğu kadar kişilik gelişiminde ve sosyal davranışlar kazanımında da önemlidir. Öğrenim düzeyi yüksek olan baba çeşitli konularda bilgi sahibi olması nedeniyle çocukla sağlıklı iletişim kurmasının yanısıra sağlıklı davranışlarıyla da çocuğa olumlu model oluşturabilir. Bu nedenle babanın eğitim düzeyi önem kazanmaktadır (Başar, 1996).

Yapılan varyans analizi sonucunda annenin çalışma durumu ($F= 127.81$, $P<0.01$), baba öğrenim durumuna ($F= 7.07$, $P<0.01$) göre bağımlılık eğilim puanı arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu saptanmıştır.

Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığının belirlenmesi amacıyla yapılan Duncan testi sonucunda, annesi çalışan çocukların bağımlılık eğilim puan ortalamalarında herhangi bir farklılığa rastlanmazken annesi çalışmayan çocukların puan ortalaması arasındaki farklılığı annesi okuryazar-ilkokul mezunu ve annesi yüksekokul mezunu olan çocukların puanlarının yarattığı saptanmıştır. Çocuk için otorite ve güven temsilcisi olan babanın

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada annesi çalışan ve çalışmayan çocukların bağımlılık eğilimleri arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi ve bağımlılık eğilimlerinde bazı değişkenlerin farklılık oluşturup oluşturmadığının saptanması amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda annenin çalışma durumu, cinsiyet, anne-baba öğrenim durumu, anne çalışma durumu x anne öğrenim durumu interaksyonuna göre bağımlılık eğilimi puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu saptanırken ($P<0.01$) yaş, doğum sırası, kardeş sayısına göre bağımlılık eğilimi puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak önemli bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Yeni yaşam biçimiyle birlikte kadınlar ev işlerinden kamu hizmetlerine, büro işlerine ve sanayi kesimine geçmeye başlamışlardır. Kadınların çalışma yaşamına geçişi ekonomik açıdan aile bütçesine katkı sağlamanın yanısıra günlük yaşama aktif katılmaları nedeniyle çeşitli konularda bilgi sahibi olmalarını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak da çalışan kadınlar hem ailede hem de toplumda başarılı ilişkiler kurup sürdürmektedirler.

Çocuğun sağlıklı kişilik geliştirmesinde ebeveyniyle olan ilişkileri çok önemlidir. Anne ve babasıyla olumlu ilişki içerisinde olan çocuk uyumlu kişilik özelliği geliştirerek sosyal davranışlar sergileyebilirler. Bu noktada önemli olan çocuğun anne ve babasıyla geçireceği sürenin uzunluğu değil niteliğidir. Başarılı aile ilişkilerinde anne ve babalara bir takım sorumluluklar düşmektedir. öncelikle anne ve babalar çocuklarını tanımalı, onları ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yönlendirmelidirler.

Anne ve babalar çocukta oluşacak güven duygusunu pekiştirmek amacıyla yapıcı ve yaratıcı ortam hazırlamalıdır. Ancak bu ortamı hazırlarken verecekleri görevin çocuğun yetenek ve kapasitesini aşmasına özen göstermelidirler.

Sonuç olarak anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkinin sağlam temellere sahip olması sağlıklı kişilik özelliğine sahip sosyal bireylerin yetiştirilmesi açısından önemlidir. Çocuklar sevimli ve her ortamda desteklenmelidir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Y. (1994). Çalışan annelerin karşılaştıkları sorunlar ve okulöncesi eğitim kurumlarının önemi. *10. Yapa Okulöncesi Eğitimi Yaygınlaştırılması Semineri*.237-246. Ankara.
- Aral, N. (1997). *Fiziksel istismar ve çocuk*. Ankara:Tekışık Ofset.
- Aydın, C.ve Tuncer, O. (1990). Annenin ev dışında çalışmasının çocuk gelişim ve davranışına etkisi. *Aile Yazıları 3. Birey, Kişilik ve Toplum*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Bilim Serisi 5(3), 95-102.
- Başar, F. (1996). "Üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan 10-11 yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimleri ve kendilerini algılama biçimlerinin incelenmesi"*Ankara Üniversitesi- Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- Belsky, J. (1988). The effects' of infant day care reconsidered. *Early Childhood Research Quarterly*. 3, 235-272.
- Benedict, M.,Wulf, M.ve Roger, B.W. (1992). Current parental stress in maltreating and non-maltreating families of children with multiple disabilities. *Child Abuse and Neglect*. 16, 155-163.
- Benjamin, L.S. (1993). Every psychopathology is a gift of love. *Psychother. Res*. 3,1-24.
- Blatt, S.J. ve Homann, E. (1992). Parent child internation in the etiology of dependent and self-critical depression. *Clinical Psychology Review*. 12, 47-91.
- Bulut, Ş. 2000. "Altı yaş çocuklarında davranış problemleri ile anne ve öğretmenlerin uyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi". *Ankara Üniversitesi-Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Erkmen, F. (1991). Çocukların duygusal ezimi. Çocuk istismarı ve ihmali. Çocukların kötü muameleden korunması. I. Ulusal Kongresi. 12-14 Haziran 1989. Ankara: Gözde Repro Ofset,163-170.
- Ersoy, Ş. ve Aral, N. (2001). Korunmaya muhtaç yuva çocuklarıyla ailesiyle yaşayan dokuz-onbir yaş grubundaki çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*. 1(4-5), 1-12.
- Fray, S.J. ve Mark, H.A. (1987). The assertive agressis ve distinction and the cross-culturel perspective. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 103-111.
- Galinsky, E. (1989). *Labor Force Participation of Dual-Earner Couples and Single Parents*, Blackgroundal paper: No: 24. U.S. District of Colombia.

- Güleç, N.A. (1998). "The effect of maternal role satisfaction, father involvement and maternal working status on maternal involvement" *Master of Arts in Educational Sciences*, Boğaziçi University, İstanbul.
- Gürsoy, F. (1999). Üvey ebeveyne sahip olan ve olmayan çocukların bağımlılık eğilimlerinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim*, 258, 34-40.
- Haughe, H. (1984). Working mothers reach record number in 1984. *Monthly Labor Review*, 107(12), 31-34.
- Jackson, A.P. (1994). The effects of role strain on single, working, black mothers' perceptions of their young children. *Social Work Research*, 18(1), 36-40.
- Karacan, E. (2000). *Maternal employment and children's school achievement: a multidimensional and motivational model*. Master of Science in the Department of Psychology. Boğaziçi University. İstanbul.
- King, M. (1990). *Working with working families*. U.S. Illinois.
- Knoblauch, R. ve Chambliss, C., (1989). *Teenagers whose moms worked: did it make a difference?* U.S. Pennoylyonia.
- Lieberman, M., Doyle, A.B. ve Markiewicz, D. (1999). Developmental patterns in security of attachment to mother and father in late childhood and early adolescence: associations with peer relations. *Child Development*, 70(1), 202-213.
- Maccoboy, E. ve Masters, J.C. (1970). Attachment and dependency. *Garmichaels Manual of Child Psychology*. Editor: P.H. Mussen. New York: Willey, Vol. 2.
- Mangır, M. ve Başar, F. (1993). *Fiziksel istismara uğramış on yaş grubu alt sosyo-ekonomik düzey çocuklarının özsaygı düzeylerini etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1311, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler: 724, 1-80. Ankara.
- Mac Kinnon, C.E., Brady, G.H. ve Stoneman, Z. (1986). The langitudinal effects of divorce and maternal employment on the home environments of preschool children. *Journal of Divorce*, 9(4), 65-78.
- Miller, J.V. (1984). Family career connection: a new framework for career development. The Ohio State University. 246-307.
- Moorehouse, M.J. (1991). Linking maternal employment patterns to mother-child activities and children's school competence. *Developmental Psychology*, 27(2), 295-303.
- Murray, A.D. (1975). Maternal employment reconsidereds. Effects of infants. *American Journal Orthopsychia*, 45(5): 773-790.
- Owings, J.A. (1980). *The impact of motherhood on the career pattern of working women: differences in the life histories and career status of employed mothers and working women without children*. U.S. Colombia.
- Razon, N. (1990). *Çalışan anne ve çocuğu. Ana-baba okulu*. Remzi Kitabevi. Ankara.
- Riley, W.T. ve Mc Cranie, E.W. (1990). The depressive experiences questionnaire: validity and psychological correlates in a clinical sample. *Journal Personal Assesment*, 54, 523-533.
- Rogers, C. S., Rahman, . ve Casertano, M.A. (1991). Social experiences and stranger anxiety among infonts of working and nonworking mothers. *International Journal of Early Childhood*, 23(1), 59-68.
- Schomaker, P.K. (1988). Families at work. *Illinois Teacher of Home Economics*, 32(1), 6-8.
- Thompson, R. ve Zuroff, D.C. (1999). Dependency, self-criticism and mothers' responses to adolescent sons' autonomy and competence. *Journal of Youth and Adolescence*, 28(3), 365-384.
- Turner, P.J. (1991). Relations between attachment, gender, and behavior with peers in preschool. *Child Development*, 62, (1475-1488).
- Uluğtekin, S. (1976). "Çocuk yetiştirme yöntemleri açısından ana baba çocuk ilişkileri, anababa davranışlarıyla çocuğun saldırganlık ve bağımlılık eğilimi arasındaki ilişkilerin incelenmesi" *Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- Vandell, A.L. ve Romanon (1992). Effect of early and recent maternal employment on children from low-income families. *Child Development*, 63,938-948.
- Yavuzer, H. (1996). *Ana-baba ve çocuk*. Remzi Kitabevi. 9. Basım. İstanbul.
- Zuroff, D.C. ve Fitzpatrick, D.K. (1995). Depressive personality styles: Implications for adult attachment. *Personal. Individ. Differ*, 18,253-265.
- Zuroff, D.C., Moskowitz, D.S., Wrelgus, M.S., Powers, T.A. ve Franko, D.L. (1983). Construct validation of the dependency and self criticism scales of the depressive experiences questionnaire. *J. Res. Personal*, 17, 226-241.